

Вікторія Сліпчук
студентка гр. ФФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Ірина Сидор

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Державний бюджет відображає сукупність економічних відносин публічного характеру, які виникають між усіма суб'єктами, зокрема, державою, юридичними, фізичними особами та населенням країни щодо формування і використання централізованого фонду грошових коштів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни та зростання добробуту її громадян. Через державний бюджет здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів держави, які спрямовуються на підтримку сприятливого соціально-економічного середовища в країні, а також щодо регулювання економічних, національних, соціальних, регіональних процесів у суспільстві та практичної реалізації національної стратегії розвитку держави, спрямованої на зміцнення національної безпеки.

Базовим документом, який має юридичну силу та забезпечує регулювання у сфері організації та ефективного формування і виконання державного бюджету, реалізацію процедур бюджетного процесу на державному рівні, специфіку міжбюджетних відносин є Бюджетний кодекс України.

Формування і виконання державного бюджету передбачає реалізацію бюджетних процедур бюджетного процесу на загально державному рівні в Україні. Так, діяльність щодо формування державного бюджету передбачає бюджетне планування дохідної і видаткової частин державного бюджету, що забезпечується на першій стадії бюджетного процесу – складання проекту державного бюджету та на другій стадії – розгляд і затвердження проекту державного бюджету України. Третьою стадією є безпосереднє виконання державного бюджету.

В умовах війни законодавча база щодо формування та виконання Державного бюджету України зазнала суттєвих змін. Так, до Закону України про Державний бюджет України на 2022 рік вносились зміни 14 разів, які стосувалися переорієнтації бюджетних коштів на забезпечення обороноздатності країни, фінансування ЗСУ, лікування та реабілітацію військовослужбовців, соціальних виплат для внутрішньо переміщених осіб та підтримки найбільш вразливих верств населення країни. Пріоритетними напрямками фінансування були захищені статті видатків державного бюджету; капітальні видатки фінансувалися за залишковим принципом [3].

Значно спрощеними були процеси виконання бюджету в частині виконання бюджетних процедур щодо видатків бюджету. Виконання статей державного бюджету здійснювалось у «ручному» режимі без дотримання вимог чинного законодавства на відміну від довоєнного періоду.

Динаміка фактичних показників виконання державного бюджету за доходами у період 2020-2022 років вказує на тенденцію до їх зростання з 1076,03

млрд грн до 1787,4 млрд грн, ріст склав 711,37 млрд грн. За усіма роками рівень виконання плану становив більше 100%. Проте, детальне вивчення джерел формування доходів державного бюджету за даний період, відображає суттєвий дисбаланс і скорочення власних фінансових ресурсів держави. Так, з початком повномасштабної війни росії проти України у 2022 році обсяг податкових надходжень державного бюджету скоротився на 157,29 млрд грн. Зменшилась також частка податкових надходжень у структурі доходів державного бюджету з 85,36% у 2021 році до 53,1% у 2022 році, або на 22,26%. Відсоток виконання планових показників податків і зборів до державного бюджету було виконано лише на 81,2%. До зменшення обсягів податкових надходжень спонукали військові дії на території України, результатом чого стали: призупинення роботи ряду підприємств і організацій, відтак скорочення робочих місць, несплата податкових платежів до бюджету, внутрішня та зовнішня міграція населення країни, запровадження податкових пільг та інші.

Значне скорочення власних фінансових ресурсів держави (податкових і неподаткових надходжень) у 2022 році спонукало до зростання позичених коштів (офіційних трансфертів) з 1,2% у 2021 році до 26,9% у 2022 році. Саме ця група доходів сприяла значному дисбалансу структури дохідної частини державного бюджету, що обумовлено об'єктивними чинниками – веденням військових дій і постійної потреби у додатковому фінансуванні ЗСУ.

У структурі видаткової частини державного бюджету також відбулися значні зміни, зокрема пріоритетними напрямками бюджетного фінансування стали видатки на: оборону країни, громадський порядок, безпеку, грошове утримання військовослужбовців, підтримку соціально вразливих верств населення та внутрішньо переміщених осіб. Усі інші напрями бюджетного фінансування частково було скорочено і їх фінансування здійснювалося за рахунок грантів від міжнародних фінансових інституцій.

Виклики, пов'язані зі збройною агресією росії проти України, потребують значного обсягу фінансування, що обумовило значний обсяг дефіциту державного бюджету. Державний бюджету 2022 року був виконаний з дефіцитом у розмірі 914,9 млрд грн, що становить 17,6% ВВП країни. Основним джерелом фінансових ресурсів, необхідних для фінансового забезпечення державного бюджету у 2022 році, стали державні зовнішні і внутрішні запозичення. Загалом, у 2022 році обсяг державних запозичень склав 1309,1 млрд грн. Дієвим інструментом внутрішніх державних запозичень у 2022 році стави військові облигації від яких вдалося отримати 197,2 млрд грн [2].

Зовнішні державні запозичення у 2022 році склали 612,2 млрд грн. Серед міжнародних організацій, які відгукнулися на допомогу Україні стали: МВФ, ЄК, МБРР, МАС, ЄІБ т інші, а до країн, які надали кредити Україні є: Канада, США, Італія, Німеччина, Франція, Нідерланди та інші.

Пріоритетним напрямом діяльності Уряду України у 2022 році було залучення до державного бюджету грантових коштів, які не призводять до зростання боргового навантаження на бюджет держави, вжиття дієвих заходів

щодо унормування питань залучення цих грантів на бюджетну підтримку країни та активізацію роботи з МФО в даному напрямі.

В 2022 році суттєво зросла співпраця України зі Світовим банком, який з перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну надавав фінансову підтримку спрямовану на забезпечення виконання державою своїх функцій. А саме, були створені нові платформи: Український фонд допомоги, відновлення і реконструкції (URTF) та Цільовий фонд багатьох донорів (MDTF) [1].

В умовах війни на перший план прогнозовано виходять загрози фінансової спроможності держави, конкурентоспроможність вітчизняних виробників та забезпечення соціальних параметрів для населення. Зокрема, у 2023 році посилилась загрози щодо:

- скорочення чисельності трудового потенціалу внаслідок зовнішньої міграції населення до інших країн;
- великої частки внутрішньо переміщених осіб;
- суттєвого скорочення інвестицій;
- зростання питомої ваги сировинної та низько технологічної продукції у структурі промисловості країни;
- зниження конкурентоздатності вітчизняних виробників на зовнішньому та внутрішньому ринках;
- зростання частки імпорту товарів при внутрішньому споживанні;
- суттєвого погіршення стану навколишнього природного середовища;
- суттєві втрати податкових та митних надходжень до державного і місцевих бюджетів країни;
- зростання дефіциту державного бюджету, державного боргу та видатків на його обслуговування;
- недофінансування за окремими статтями видатків державного бюджету;
- погіршення фінансової стійкості системи пенсійного забезпечення внаслідок обмеженості фінансових ресурсів держави.

На нашу думку, в умовах воєнного стану потрібно забезпечити реалізацію механізмів бюджетного процесу через застосування додаткового «стресового» сценарію, який повинен відображати базові, найбільш ймовірні зміни показників стану публічних фінансів і оптимізації обсягів видатків державного бюджету зокрема. Для реалізації цих заходів доцільно:

- визначити очікуваний обсяг доходів державного бюджету з урахуванням прямих і непрямих результатів несприятливих шоків внаслідок війни: скорочення податкових надходжень, зростання дефіциту державного бюджету та формування державного боргу;
- оцінити можливі обсяги додаткових витрат на виконання умовних і неявних зобов'язань держави у несприятливих умовах (зокрема, соціальні програми з підтримки осіб, які постраждали в результаті російської агресії, бюджетне фінансування повоєнного відновлення економіки України, тощо);
- визначити можливості адаптації публічних фінансів до несприятливих зовнішніх впливів при урахуванні зменшення надходжень від ЗЕД, ймовірного значного зростання державних витрат та обсягів внутрішніх і зовнішніх

запозичень. Зокрема, доцільно: оцінити потрібний обсяг фінансування з врахуванням можливих втрат доходів державного бюджету і додаткових витрат, визначити джерела фінансового забезпечення з урахуванням погіршення доступу до фінансових ринків. У випадку, якщо доступні джерела є недостатніми для повного фінансування пріоритетних потреб у відповідному обсязі, потрібно підготувати варіанти оптимізації витрат.

Важливими заходами в частині скорочення негативних проявів на стан публічних фінансів і показники державного бюджету країни є прийняття та дотримання бюджетних правил, а саме: кількісних обмежень на основні бюджетні параметри, що допоможе збільшити адаптаційні можливості економіки країни та державного бюджету.

Список використаних джерел:

1. Виконання бюджету в умовах війни: прогноз тенденцій. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vykonannya-byudzhetu-v-umovakh-viynuprohnoz-tendentsiy>
2. Державний web-портал для громадян «Open budget». URL: <https://openbudget.gov.ua/localbudget?id=26000000000>
3. Сидор І. П., Петрушка О. В. Моніторинг формування зовнішнього державного боргу України. *Фінансовий простір*. 2019. № 3 (35). С. 178-191.